

УДК 371.(075.8)

Юрій Шевченко,
здобувач Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького,
директор Василівської гімназії «Сузір'я»

**ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИБОРУ УЧНЯМИ У ШКОЛІ
ДИСЦИПЛІН ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО НАВЧАННЯ ТА МАЙБУТНЬОЇ
ПРОФЕСІЇ: АНАЛІЗ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ
В. Я. СТОЮНІНА У КОНТЕКСТІ ЛЮДИНОВИМІРНОГО ПІДХОДУ**

Розглянуто проблему вибору учнями школи дисциплін для подальшого навчання та майбутньої професії у працях В. Я. Стоюніна. За допомогою ґрунтовного аналізу праць видатного педагога класифіковано основні типи школярів, що характеризують їх напрямок подальшого навчання, виділено основні риси й характеристики учнів, які можуть бути сприятливими для розробки стратегії освітньої траєкторії. Визначаючи необхідність подальшого розвитку системи допрофільної підготовки як підсистеми профільної освіти, наголошено, що у цьому складному процесі у сучасній ситуації, що склалася під впливом введення особистісно-орієнтованого підходу, відкриваються нові можливості для зведення людиновимірних систем діагностики індивідуальних досягнень учня.

Ключові слова: людиновимірність, вибір профілю навчання, допрофільна підготовка.

Рассмотрена проблема выбора учащимися школы дисциплин для дальнейшего обучения и будущей профессии в трудах В. Я. Стоюнина. С помощью анализа трудов педагога классифицированы основные типы школьников, характеризующие их направление дальнейшего обучения, выделены основные черты и характеристики учащихся, которые могут быть благоприятными для разработки стратегии образовательной траектории. Автор определяет необходимость дальнейшего развития системы предпрофильной подготовки как подсистемы профильного образования, отмечает, что в этом сложном процессе в современной ситуации под влиянием введения личностно-ориентированного подхода, открываются новые возможности для разработки человекоизмерительной системы диагностики индивидуальных достижений ученика.

Ключевые слова: человекоразмерность, выбор профиля обучения, допрофильная подготовка.

The article observes the problem of choosing school subjects by schoolchildren for further education and future career in the works of V. J. Stoyunina. With the help of work's analysis of prominent teacher, the main types of schoolchildren have been classified, describing their direction for

further study, and the main features and characteristics of schoolchildren have been underlined, especially in those students who might have been favorable for the development of a strategy of an educational trajectory. The author identifies the need for further development of the system, as a subsystem pre-profile training of specialized education, that have been forming under the influence of the introduction of the student-centered approach, and new opportunities for the development of diagnostic systems measurement of individual student's achievement.

Key words: *measurement of people, profile selection training, pre-profile training.*

Успіхи в навчально-виховній роботі учнівської молоді значною мірою залежать від якості педагогічного процесу кожної школи, від стилю викладання навчальних предметів та майстерності учителів, від міцності матеріально-технічної бази школи, від достовірних моніторингових досліджень, а також від налагодження соціальних зв'язків, до яких має бути включена школа.

На сьогодні зростає значення побудови теоретичних засад роботи педагогічного колективу як дієвої впливової сили, що орієнтує дитину, яка приходить у основну школу, на вибір дисциплін для подальшого навчання із орієнтацією на вибір майбутньої професії.

Звісно, у розв'язанні цих питань приймають участь всі суб'єкти освітнього процесу – і сама дитина, і її батьки, але вирішальна роль належить саме вчителям, вимоги до яких постійно зростають. Сучасний вчитель, окрім знань про свій предмет, методику викладання, має ще й бути озброєний ґрунтовними знаннями фундаментальних ідей людиновимірного підходу до освіти, умінням їх застосовувати у практиці. Підкреслимо, що знання проблем, що вирішує людиновимірний підхід, має стати надійною базою для розвитку дитини як неповторної, унікальної особистості, яка має певні здібності, володіє творчим або деструктивним потенціалом.

Під час вивчення сучасних педагогічних проблем науковці все частіше звертаються до тих ідей, якими була насичена вітчизняна педагогічна спадщина. Ідеї видатних педагогів минулого через певний проміжок часу висвітлюють питання, які на сьогодні стають гострими, потребують негайного вирішення. До таких педагогів маємо віднести Володимира Яковича Стоюніна (1826–1888), який опікувався питаннями практичної підготовки учнів до активного життя у суспільстві для його подальшого розвитку.

На сьогодні існує велика кількість дисертаційних робіт, у яких розкриваються та отримують розвиток думки В. Я. Стоюніна. Так, до його ідей щодо гуманістичного виховання, виховуючого навчання, духовно-морального виховання тощо звернено увагу у дисертаціях таких науковців,

як В. Власов, О. Канарова, Л. Панькова, А. Рогова, Е. Ромашіна та ін. Його роботи також цікавлять методистів, які вивчають питання викладання літератури у начальній школі [1; 5]. Але досі, на жаль, його ідеї, що висвітлювали питання вибору предметів для подальшого навчання, отримання професії у контексті людиновимірності не набули детального висвітлення.

Мета статті: розкрити основні ідеї В. Я. Стоюніна щодо проблеми вибору учнями у школі дисциплін для подальшого їхнього навчання та отримання майбутньої професії; на підставі індивідуальних рис та якостей особистості схарактеризувати у єдину систему основні типи школярів щодо їхнього вибору предметів для навчання та майбутньої професії, опис яких зустрічається у різних педагогічних працях В. Я. Стоюніна.

В. Я. Стоюнін вважається видним педагогом-просвітителем 50–80-х рр. XIX ст. [2, с. 6]. Як теоретик і історик педагогіки і народної освіти, відомий методист і викладач російської мови та літератури, публіцист, літературний і театральний критик, В. Я. Стоюнін відстоював ідеї створення безстанової школи, яка б мала готувати до життя Людину, корисну для суспільства, адже на той час школи не були здатними готувати людину до життя. Це положення червоною ниткою пронизує його твір «Думки про наші гімназії» [3].

Спогади про власний вибір предметів для подальшого навчання та отримання майбутньої професії розкрито В. Я. Стоюніним як акти самопізнання особистих зацікавлень та схильностей. Педагог вважав, що ті відомості, які надавала школа, не були потрібні для практичного життя і саме тому учні їх швидко забували.

Як вважав В. Я. Стоюнін, сума знань, що пропонована школярам, не зможе розвинути якості людини як громадянина, адже сама система навчання у гімназіях не була спрямована на те, щоб суспільство отримувало сумлінних громадян і чесних діячів. Піддаючи критиці існуючу на той час недостатню підготовку учнів у гімназіях, він писав про те, що навіть університети ризикували стати школами для «недоучок», тоді як для самого життя гімназіями давалося багато непотрібних знань [3, с. 228]. Істотним недоліком педагог вважав «балопромисел» вчителів гімназії, який поглинав всю їхню діяльність, а також діяльність самих гімназистів, не зважаючи на те, що за гімназіями у той час визнавалася першість щодо рівня надання знань перед усіма середніми навчальними закладами, а гімназисти виявлялися кращими студентами в університетах, ніж інші слухачі.

Цікавим є зіткнення реалістичних умов, в яких перебувало на той час суспільство, з ідеалістичними уявленнями В. Я. Стоюніна про навчання у гімназії: «Уявімо собі саму ідеальну гімназію або одну з тих досконалих німецьких гімназій, що ставляться нам у зразок... Вона гармонійно розвиває всі здібності своїх вихованців, повідомляє їм міцні знання,

намагається, щоб вони усвідомили людську гідність у собі та в інших, привчилися б поважати особистість, зрозуміли б значення громадянина, полюбили б працю, правду, виконання боргу. Як не важко було їй вберегти своїх хлопців від шкідливого впливу суспільства, з його дикими поняттями і становими забобонами, але вона вберегла їх, і нарешті передала товариству для справжнього життя сімнадцяти і вісімнадцятирічних громадян» [3, с. 229]. Спостереження В. Я. Стоюніна за реаліями життя дали можливість йому стверджувати, що діти багатих батьків або батьків «з ім'ям або з протекціями» після закінчення такої ідеальної гімназії були б в той час же влаштовані своїми близькими при гарних посадах, стали б трудитися, і, можливо, були б щасливими. Однак більшість з юних громадян – бідні люди, без імені, без протекцій, примушені самі про себе піклуватися. Проте у житті вони зустрічають не багато добра, вони трудяться, насамперед, для задоволення елементарних потреб – їжі, і, оскільки їм ще необхідно розвиватися, вони самостійно мали б зробити вибір подальшої трудової діяльності. Однак вибір у бідного гімназиста, як свідчив В. Я. Стоюнін, невеликий. Гімназист міг отримати місце для праці у суді або стати повітовим вчителем. Інші види діяльності, наприклад, приватні заняття, вимагають спеціальних знань, яких у гімназиста бути не може [3, с. 230]. Отримання місця для роботи таким гімназистом, писав В. Я. Стоюнін, вимагало багатьох прохань і поклонів, під час яких ображається і людська гідність, і особистість. Але після початку трудової діяльності гімназист бачив, що ніхто і знати не хоче, що він громадянин, що це поняття і не існує у суспільстві. Також він чув накази викинути з голови «шкільні бредні», оскільки громадянські прагнення ідеального гімназиста суперечать розпорядженням начальства, «якому потрібно також їсти, пити, одягатися і виховувати дітей, для чого потрібні кошти» [3, с. 230]. По довершенню цього молода людина розуміє, що і праця її не винагороджується, вона має боротися з убогством, якщо не хоче наслідувати погані приклади. Таким чином, педагог підкреслював про необхідність корінних змін у самому суспільстві, в якому діяльність навіть найкращої гімназії не досягне особливого успіху, оскільки гімназія не готує, та й не повинна готувати «героїв для битви з суспільством».

Метою гімназичного виховання, як вказував В. Я. Стоюнін, має бути розвиток і підготовка людини до життя. Серед якостей, які педагог бачив необхідними для досягнення даної мети, наступні: твердість моральних і релігійних переконань, здатність легко розуміти, правильно мислити, точно, ясно і, по можливості, витончено виражатися, співчувати всьому високому, доброму і великому; любити свою вітчизну, бути постійним у своїх намірах, твердим і непохитним у їх виконанні. Однак такі ідеальні якості, на думку педагога, підходять до будь-якої розумної людини, гідного громадянина, і в цих якостях немає зв'язку з дійсністю.

У свою чергу, під дійсністю В. Я. Стоюнін розумів осіб певних

професій (генералів, офіцерів, чиновників, поміщиків, артистів, вчених, купців та ін.), у яких є свої станові інтереси, свої прагнення, свої спеціальності. Спільного між цими особами дуже мало, крім зовнішніх ознак народності (мови і т.п.), і саме тому розвиток станових спеціальних інтересів завадив і заважатиме далі розвинутиися свідомості людської гідності, поваги до особистості, що роз'єднує, ставить людей у ворожі відносини один з одним.

В. Я. Стоюнін, виступаючи проти особистих і станових інтересів в освіті, підкреслював необхідність виховання у гімназіях таких людей, які, маючи переконання, будуть прагнути до діяльності, а також мати уявлення, де вони могли б застосувати свої сили, знати свій напрямок діяльності для подальшого життя у суспільстві: «... Ми хочемо, – писав В. Я. Стоюнін, – щоб у молодій людини, яка вступає у життя, був би якийсь напрямок ... куди їй спрямувати свої сили. А напрямок її залежить від того, над чим більше доводиться думати, що давало їй матеріал для мислення у той час, коли ще розвивалися її розум і моральні сили. Ця обставина вельми важлива, і на неї необхідно звернути увагу» [3, с. 241–242]. Отже, як підкреслював В. Я. Стоюнін, якщо юнак займається у школі лише цифрою і буквою, то, звичайно, і за цих умов він міг добре розвинутиися, але суспільство тоді не може вимагати від нього такого напрямку, якого у нього не могло виробитися у школі. Постійні «стрибки» від одного навчального предмета до іншого також не є сприятливими для вияву можливостей учня глибоко замислюватися над вирішенням певної проблеми.

Серед недоліків у системі навчання гімназії того часу В. Я. Стоюнін називав велику кількість наукових предметів; постійний перехід від предмета до предмета (учень не може зосередитися ні на одному з них); чотири-п'ять уроків у класі і великий обсяг домашніх завдань; неможливість збільшення занять з предмету, який подобається учню більше за всіх інших: «Дійсно, потрібно зізнатися, що велика кількість наукових предметів дуже є шкідливою для сучасного виховання. Учню ніколи думати, ніколи зайнятися якою-небудь самостійною роботою, колись навіть читати; між тим як читання відіграє надзвичайно важливу роль у розумному вихованні» [3, с. 244]. Вказуючи на необхідність природного розвитку, вільної діяльності духу учня, вчений основну увагу зосереджував на умовах навчання дітей, що мають різне ставлення до свого розвитку, що виражалось на рівнях прагнення до вивчення різних наук.

Під час аналізу спадщини педагога, його думок та спостережень за учнями, нами було виявлено класифікацію типів учнівської молоді, що стосуються вибору предметів для навчання та майбутньої професії. Ці типи були систематизовані нами за допомогою структурно-функціонального аналізу. Ми зустрічаємо у його працях такі п'ять

основних типів: бездарні діти; слабкі учні; ледачі і недіяльні учні; учні з сильним прагненням до вивчення певного предмета; старанні і честолюбні учні. Для всіх типів учнів, як показав аналіз робіт педагога, у гімназіях того часу не було створено умов для орієнтації на вибір напряму навчання, оскільки індивідуального підходу до кожної дитини не було. Ситуацію ускладнювало і те, що схильності дитини у навчанні не враховувалися, навчальний час (так, як і вільний) не був грамотно розподілений.

Представимо основну характеристику типів дітей, що стосується питань вибору предметів для навчання та майбутньої професії, які на сьогодні також представляють теоретичні і практичну цінності, зокрема, для зведення людиновимірних систем діагностики.

Дітей, яких педагог називав бездарними, у загальній масі класу зазвичай налічувалося дві-три особи. Вони відставали від учнів, не могли виявити себе ні в одній науці, не були здатними до вивчення мови, не могли скласти екзамен, і через це страждали самі і змушували страждати учителів. Вони випереджали однокласників тільки віком. Деякі з таких юнаків прагнули вступити до полку юнкерами, а доля інших, як писав В. Я. Стоюнін, була невідомою. Як вказував педагог, батьки таких учнів дуже часто самі визнавали їх нездатність і переконувалися, що наука їм не дається і не дасться: «...уболюючи за них, не знаючи, що з ними робити, залишають їх в училище з якоюсь темною надією на найкраще, але краще не стає, а між тим проходить час для шкільного життя, і юнак залишається непідготовленим ні для якої справи» [4, с. 303]. Такі учні, розмірковував педагог, бувають часто здатні до «маленьких спеціальностей», що не вимагають високого рівня розумового розвитку та наукових пізнань. Такими спеціальностями вважалися на той час деякі ремесла, але ним можна було навчитися тільки у ремісників, які брали до себе учнів на декілька років «майже у кабалу без жодної запоруки, що будуть турбуватися про успіх учня і що зроблять з нього доброго ремісника, передавши йому все, що для цього потрібно» [4, с. 303]. Але велика частина ремісників, за спостереженнями педагога, навпаки, з побоювання конкуренції своєї справи у майбутньому, робила зі своїх учнів тільки посередніх помічників майстра, а ніяк не хороших майстрів. Непривабливою така сфера навчання здавалася ще й тому, що ставлення самих ремісників до учнів було поганим. Саме тому було зрозумілим, що батьки не наважувалися віддавати хлопчика до такої освіти, хоча і не проти були б навчити його якомусь ремеслу для забезпечення його подальшого життя [4, с. 303].

Інший тип учнів стосовно їхньої спрямованості на вибір навчальних предметів та майбутньої професії педагог характеризував як учнів зі слабкими силами. В. Я. Стоюнін зазначав, що такі діти, постійно переходячи від предмета до предмета і розважаючись, можуть утримати із кожного предмета деякі знання, але при цьому по-справжньому не можуть

захопитися яких-небудь предметом. У їхніх головах, за спостереженнями педагога, відбувається змішання, яке ніяк не може задовольнити живу натуру вихованця. Деякі з слабких дітей, коли розуміли своє безсилля у навчанні, зовсім переставали вчитися і шукали задоволення своїх потреб у читанні. Але читали вони зазвичай потаємно, від всіх до цього додавалося й те, що книги читалися без певного вибору. Саме тому такі діти чітко обрати для себе напрямок навчання не могли [3, с. 244].

Ще один тип, обумовлений індивідуальними характерологічними особливостями та відсутністю виховних впливів з боку дорослих – ледачі і бездіяльні діти. У них, за думкою педагога, є досить вільного часу, але вони марнують його, проводять без будь-якої користі. До того ж такими учнями ніхто не керує, і в результаті не відбувається ні розвитку, ні отримання ґрунтовних знань в одному предметі, не обирається напрям для подальшого навчання.

Для учнів наступної групи – з сильним прагненням до вивчення певного предмета, за спостереженнями В. Я. Стоюніна, гімназична система не забезпечувала умов для успішного навчання в цілому. Він зазначав: «Трапляється, що учень пристрастився до якого-небудь предмета і дійсно хоче зайнятися ним, попрацювати над ним, оволодіти ним; уявіть, яка у цей час діяльність учиняється у душі його; тут у нього один місяць буде відповідати року в іншій порі. Але, віддавши цьому предмету більше часу, він мимоволі має знехтувати двома або трьома іншими предметами, і поплатиться за це незадовільними відмітками, а можливо, і зайвим роком у класі. Але засудите ви його за те, що він хотів працювати самостійно над наукою, яка встигла захопити його?» [3, с. 244]. Як показує сучасна практика роботи у школі, і сьогодні зустрічаються такі діти, які обирають для себе один предмет, що більше за все їх цікавить, і деякі учні навіть не турбуються про те, що інші предмети також потрібно вивчати.

Ще один тип учнів у відношенні до вибору напрямку навчання був представлений педагогом – група старанних учнів. У них, як писав педагог, розвинене честолюбство, вони хочуть отримувати гарні оцінки у всіх учителів, твердо вчать уроки з усіх предметів, уважні у класі, добре розуміють дисципліни і успішно розвиваються. Але основна проблема таких учнів – відсутність вільного часу для читання і занять будь-яким видом розумової праці, який не має прямого взаємозв'язку із уроками. Старанні учні у тому випадку, якщо дозволяють собі захопитися вивченням того чи іншого предмета, тут же відстають від інших предметів. При цьому цікавим є встановлена В. Я. Стоюніним педагогічна закономірність про те, що саме старанні учні рідше, ніж інші, беруть книжки для читання на тій підставі, що їм ніколи читати. В цілому процес навчання, як вказував В. Я. Стоюнін, забирає у таких учнів велику кількість часу, що не дає можливості по-справжньому захопитися одним з напрямків науки: «...Інший вчитель, розуміючи всю важливість

самостійних робіт, і хотів би зайняти ними своїх учнів, але ніяк не може наполягати на цьому: він знає, що для таких занять потрібно мати скільки-небудь зайвого часу, якого учень не може знайти; віднімати ж у нього навіть годину часу для гуляння або свята було б уже рішуче безжально. Треба подумати і про фізичну сторону людини» [3, с. 245].

У зв'язку з цим педагог підкреслював значення канікулярного періоду для вибору напрямку навчання, розвитку індивідуальних нахилів та інтересів. Він критикував тих вчителів, які під час канікул змушують учнів займатися уроками: «Дещо допомагають горю тільки одні канікули, коли юнак може віддатися деякій самодіяльності духу. Даремно інші думають, що у канікули учень нічого не робить і що цей час для нього абсолютно марно витрачений» [3, с. 245]. Погоджуючись із тим, що учень справді не робить того, що робив протягом року, педагог зауважував, що його душа робить більше та живе більш повно. Це відбувається тому, що під час канікул учень думає про те, що в нього накопилось, те, над чим він не мав часу розміркувати раніше. Саме у цей час учень може віддатися своїм нахилам, оскільки його дух непомітно працює. Підтвердженням такого положення виступає таке аналітичне спостереження В. Я. Стоюніна: «Хто з уважних педагогів не помічав, що половина, якщо не більше з його учнів, з'явившись після канікул у клас, виявляється значно більш розвиненою, ніж була за шість чи за сім тижнів до цього. ...А між тим інші педагоги вимагають, щоб учні їх і під час канікул не залишали своїх колишніх книжкових занять з цифрами і з літерами, від яких вони мають явну потребу у відпочинку» [3, с. 245].

В. Я. Стоюнін вважав, що обтяження і розвага старанних учнів безліччю різноманітних предметів у школі не дає права вимагати від них якихось переконань, якогось напрямку, оскільки їм не доводилося переслідувати ніякої думки, не доводилося ні над чим довго і серйозно замислюватися за браком часу. Через це часто навіть дуже здібні учні, закінчуючи курс у гімназії, не знають, який вибрати собі університетський факультет, оскільки вони під час навчання не мали можливості відчутти особливу схильність ні до одного наукового предмету, бо хотіли засвоювати всі предмети однаково і витрачали на це все свій час. Ситуацію вибору профілю подальшого навчання в університеті загострювали також позиції, до яких В. Я. Стоюнін критично називав «зважуванням вигод» і «відсутністю предметів, які читалися в гімназії». Наведемо думку педагога про вибір напрямку навчання таким типом учнів: «...Факультет вибирається нерідко зважуванням вигод, які від нього можна отримати у майбутньому. Інші ж вибирають такий, в якому не читається жоден з гімназійних предметів, так їм набридли всі ці предмети, і набридли тому, що повинні були ганятися за всіма, а опанувати не мали сил ні одним» [3, с. 245].

Не менш важливою були, за висловом В.Я. Стоюніна, думки батьків

з приводу вибору їх дитиною спеціальності: «...Багато хто з батьків, віддаючи своїх дітей у гімназію, не захочуть їх у дитинстві призначати по своїй волі на яку-небудь спеціальність; вони не можуть знати, які здібності розвинуться в їх сина, і чи захоче він продовжувати свою освіту в університеті» [3, с. 284]. Педагог писав про те, що багато із батьків не знають, чи зможе дитина успішно вивчати стародавні мови, оскільки до цього часу не всі діти успішно засвоювали ці предмети (а з яких саме причин, батьки не міркували). Саме через це батьки орієнтували дітей на вибір реальної гімназії, де можна було більше сподіватися на успіх. У реальній гімназії, за міркуванням батьків, юнаки зможуть розвиватися краще, мати простір для вибору собі фаху, професії, що надасть далі надію на матеріальні вигоди у житті. Як вказував педагог, остання позиція займала не менш важливе місце у думках як батьків, так їх дітей. Що ж стосувалося прояву любові до певної науки, то кожний учень, який розвинув у собі це почуття, як вважало більшість батьків, може знайти йому задоволення у всякому вищому спеціальному закладі, не тільки в університеті.

Враховуючи ідеї людиновимірного підходу, ми зважали на те, що однією із специфічних рис сьогоденної школи є підготовка школяра до повноцінного існування у суспільстві. Його простір для навчання, напрямок, який він обирає для подальшого життя, специфіка предмета, який найбільше цікавить його, має бути виявлений для кожної дитини за допомогою такої системи шкільного моніторингу, яка б орієнтувалася на людський вимір. Типологія, що була виявлена нами у працях В. Я. Стоюніна, допоможе у майбутньому і вчителям, і батькам, і самим учням основної школи зорієнтуватися на успішний вибір профілю навчання у старших класах, що забезпечить послідовність, неперервність у фізичному, соціальному, професійному, духовному зростанні людини як Людини.

Ідеї видатного педагога, що відрізняються глибиною та проникненням не тільки у зміст явища, що вивчається – вибір майбутнього профілю навчання та орієнтація на майбутню професію, – на сьогодні є теоретичною основою для зведення психолого-педагогічних діагностик з орієнтацією на людський вимір. Думки В. Я. Стоюніна і на сьогодні продовжують збагачувати наукові дослідження, що набувають гострого характеру, оскільки стосуються практичних потреб підростаючого покоління, а, отже, подальшого розвитку громадянського суспільства, що має бути зорієнтованим на відновлення та забезпечення основних прав і свобод особистості. Перспективами подальших розвідок є висвітлення питань, що пов'язані із програмно-методичними вимогами, які висував В. Я. Стоюнін до організації процесу навчання у школі з позицій ідей людиновимірності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гладишев В. В. Вивчати літературу в загальнолюдському вимірі. Деякі аспекти методичної спадщини В. Я. Стоюніна в історичному контексті / В. В. Гладишев // Гуманітарні науки. – 2005. – № 1. – С. 166–169.
 2. Стоюнин В. Я. Избранные педагогические сочинения / В. Я. Стоюнин ; сост. Г. Г. Савенок. – М. : Изд-во «Педагогика», 1991. – 368 с.
 3. Стоюнин В. Я. Мысли о наших гимназиях / В. Я. Стоюнин // Педагогические сочинения. – С.-Петербург : Тип. Училища Глухонемых, 1892. – С. 226–270.
 4. Стоюнин В. Я. О частной педагогической предприимчивости / В. Я. Стоюнин // Педагогические сочинения. – С.-Петербург : Тип. Училища Глухонемых, 1892. – С. 271–312.
 5. Телкова В. А. В. Я. Стоюнин как методист / В. А. Телкова // Начальная школа. – 2008. – № 8. – С. 7–10.
-